

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนาจ้ว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
Knowledge Management of Indigo Dye Cloth Weaving in Ban Non Sa-at, Na Ngu Sub-District, Nawa District, Nakhon Phanom Province

ศิริภรณ์ กุลจิตติวิรัช (Siraporn Kuljittiwirach)*

จินดา ขลิบทอง (Jinda Khibthong)** ส้งเสริม หอมกลิ่น (Shongserm Homglin)***

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) บริบทชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า ย้อมคราม 2) องค์ความรู้และลวดลายผ้าย้อมคราม 3) กระบวนการจัดการความรู้ในด้านการผลิตและการทอผ้า ย้อมคราม บ้านโนนสะอาด ตำบลนาจ้ว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสารและการศึกษาภาคสนามเพื่อรวบรวม องค์ความรู้และจัดระบบข้อมูลความรู้ ศึกษาร่วมกับสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด จำนวน 30 คนโดยใช้ กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน คือ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็น ระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ ใช้ เครื่องมือการวิจัยคือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำการ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกและจัดประเภทข้อมูลตามกรอบแนวคิด

ผลการศึกษาพบว่า 1) สมาชิกกลุ่มทอผ้ามีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเมื่อ พ.ศ. 2539 การทอผ้าย้อมครามเป็นการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้การผลิตและ การทอผ้าย้อมครามยังไม่มีระบบบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขาดการบันทึกกระบวนการที่เป็นระบบ ผู้ที่มีความ ชำนาญในการทอผ้าย้อมครามส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ หากบุคคลเหล่านั้นเสียชีวิต ความรู้นั้นก็อาจเกิดการ สูญหายไปด้วย 2) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมครามเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ความสามารถและ ประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์เรียนรู้ ปรับปรุงและถ่ายทอดสืบทอดกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำ ท้องถิ่น ได้แก่ การปลูกคราม การย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม ซึ่งมีมากกว่า 100 ลาย สำหรับลวดลายที่ได้ รวบรวมนี้เป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลวดลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการ ทอ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) ลายโบราณ และ (2) ลายประยุกต์ 3) เมื่อนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน มาใช้ได้ก่อให้เกิดผลคือ (1) การรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้และลวดลายผ้าย้อมคราม เพื่อเผยแพร่ให้กับผู้สนใจ (2) มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้ (3) สมาชิกกลุ่มทอผ้ามีความรู้ความชำนาญ เกิดทักษะในการพัฒนา ผลิตภัณฑ์สามารถประยุกต์ลวดลายได้หลากหลาย เป็นที่ต้องการของตลาด (4) จำนวนสมาชิกกลุ่มทอผ้าเพิ่มขึ้น (5) สมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มและความเข้มแข็ง

คำสำคัญ การจัดการความรู้ คราม ผ้าย้อมคราม อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

* นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตรบัณฑิต แผนกส่งเสริมการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

** รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช jinda.khl@stou.ac.th

*** รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

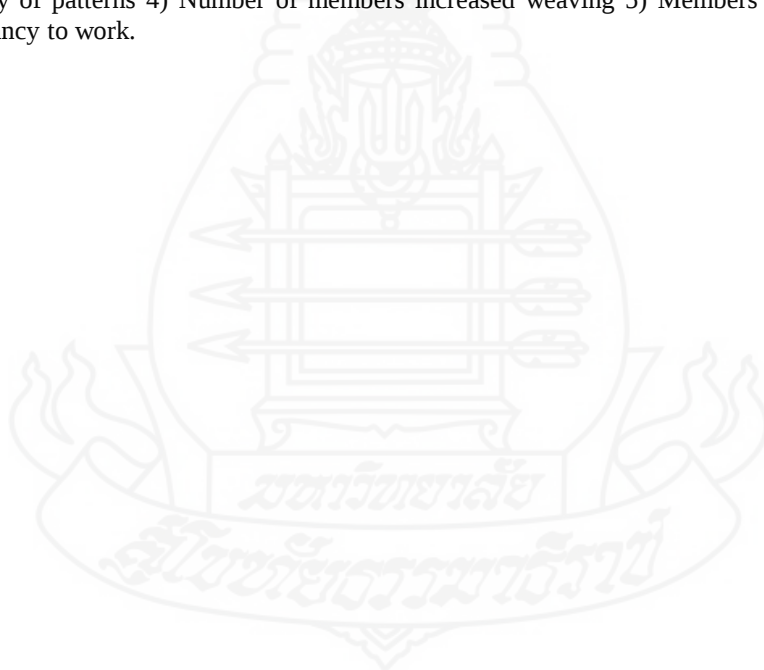
การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

Abstract

This research gives the objective of education for study. 1) The community and the local knowledge to weaving Indigo dye. 2) The knowledge and patterned of indigo dyed cloth. 3) The process to learn manufacturing and to indigo dyed cloth in the Non-sa-aad village in the district of Na-wa, county of Nakhon Phanom.

This learning is to prove for the Qualitative research by study from papers and field studies to collect more information to create more knowledge for the 30 member indigo dyed cloth to study by 7 step of process management are indicating knowledge, creating and acquiring knowledge, to learn the knowledge by system, to processing knowledge, to access the knowledge, to exchange the knowledge and do the experiment and research by interview the group discussion and to think and criticize the information by create the information list by your framework.

This result show that the member of indigo dyed cloth have an idea to form together by group of housewives in 2539. Indigo dyed cloth inherited it from their ancestors and on this present day there were no one written notes because all the people who is good in doing indigo dyed cloth were elderly and if they died, knowledge is likely to be lost as well. Indigo dyed cloth for the local knowledge involved with cognitive ability and experience that ancestors have created. To study and improve the learning by learn how to planting indigo, indigo dyeing and do an indigo dyed pattern which has more than 100 designs. Those designs is the design that are popularity for other people and customer also expertise in tatting too. Tatting has 2 styles 1) Ancient pattern 2) striped Applied 3) When the 7-step process of knowledge management can be used to produce a result are 1) Gathering the information and dyed indigo patterns to be shared with other 2) Networking and exchanging knowledge 3) The member of indigo dyed have an expertise to have more skills in product development, it can be applied in a variety of patterns 4) Number of members increased weaving 5) Members have an income and have militancy to work.

Keywords: Knowledge Management, Indigo, Indigo Dye Cloth Weaving, Nawa District, Nakhon Phanom Province

* นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตร์ แขนงส่งเสริมการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

** รองศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช jinda.khl@stou.ac.th

*** รองศาสตราจารย์ ประจักษ์สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ของคนในท้องถิ่น มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น เฉพาะพื้นที่ และเฉพาะด้าน เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนเกิดเป็นทักษะความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย สามารถสืบทอดพัฒนาต่อไปได้อย่างไม่มีสิ้นสุด ในช่วงระยะเวลาประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า ได้มีการแสดงความสนใจเกี่ยวกับบทบาทของภูมิปัญญาไทยในการพัฒนาสังคมมากขึ้น ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน เนื่องจากภูมิปัญญาไทยมีความหลากหลายเกี่ยวข้องกับทุกมิติในสังคม และในสังคมทุกวันนี้สิ่งสำคัญที่สุดไม่ใช่ทรัพยากร แรงงาน เงิน แต่เป็นความรู้ ยุคนี้เป็นยุคสังคมความรู้

การนำวิธีการจัดการความรู้ มาใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยในการพัฒนาองค์ความรู้ในการรวบรวม จัดเก็บ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนมีความสามารถในการประกอบอาชีพและมีวิถีชีวิตที่ดำรงสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ในระดับชาวบ้านนั้น การจัดการความรู้ที่มาจาก “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นับเป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญเพราะความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่ได้มาจากการสังเกต และ “ทดลอง” มาเป็นเวลานานจากผู้รู้ในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนี้ความรู้ดังกล่าวยังแฝงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อซึ่งความรู้เหล่านี้ควรส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือถ่ายทอดเพื่อไม่ให้สูญหายไป อีกทั้งหากมีการจัดการความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีพอแล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นหลาย ๆ อย่าง ยังสามารถพัฒนาไปสู่ความรู้ที่มีคุณค่าต่อภาคส่วนอื่น ๆ อีกด้วยในที่สุด

ผ้าข้อมครามเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านอย่างหนึ่ง ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการยอมรับและเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีสีสันลวดลายสวยงามและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมคราม ลักษณะเป็นผ้าฝ้ายย้อมด้วยสีครามที่ได้จากต้นครามธรรมชาติ ทนทานต่อการซัก สีครามที่ได้จากธรรมชาติเป็นสีที่ไม่ละลายน้ำ นำมาเปลี่ยนคุณสมบัติให้เป็นสีที่ละลายน้ำได้ตามกรรมวิธีโบราณ โดยไม่ใช้สารเคมี ย้อมเย็นโดยการจุ่มลงในหม้อครามหลายๆ ครั้งจนกว่าจะได้สีเข้มตามความต้องการ จึงทำให้สีไม่ตกและเส้นใยมีความเหนียวทนทานกว่าการย้อมโดยการต้ม

ปัจจุบันในท้องตลาดนั้นมีผ้าข้อมครามคุณภาพปานกลางและคุณภาพต่ำอยู่จำนวนมาก เพราะกระบวนการทำซับซ้อนและใช้เวลานาน และผ้าข้อมครามมีราคาสูงกว่าผ้าย้อมสีธรรมชาติอื่นๆ จะเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกทอผ้าไว้ใช้เอง และหันมาใช้ผ้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมแทน ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าข้อมครามกำลังหายจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ชุมชนควรหันมาวิเคราะห์สภาพปัญหาในการผลิตผ้าข้อมครามของตน และร่วมมือร่วมใจกันหาทางแก้ปัญหา โดยการรวมกลุ่มกันทำสิ่งนี้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านที่จะใช้เลี้ยงคนหมู่บ้านให้อยู่ได้อย่างพอเพียง

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนมยังคงมีการสืบสานการทอผ้าข้อมคราม ที่โดดเด่น มีคุณภาพและมีลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้สนใจเป็นอย่างมาก ซึ่งการสืบทอดความรู้ในการทอผ้าข้อมครามของบ้านโนนสะอาดใช้การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รับบอกเล่าให้ฟัง และเน้นการปฏิบัติตาม กระบวนการถ่ายทอดความรู้การผลิตและการทอผ้าข้อมคราม ในด้านเนื้อหา การถ่ายทอดยังไม่มี การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขาดการบันทึกกระบวนการที่เป็นระบบ ซึ่งพบว่าถ้าผู้ถ่ายทอดเสียชีวิตและไม่มี การสืบทอดความรู้ นั้น ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นก็อาจเกิดการสูญหายไป นอกจากนี้เพื่อสนับสนุนการใช้ทรัพยากร ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ชาวบ้านอนุรักษ์งานฝีมือพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ แสดงถึงศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา แต่กำลังจะถูกละเลยจากคนรุ่นหลัง รวมทั้งเพื่อเป็นการปลูกฝังให้เยาวชน ในท้องถิ่นรักและหวงแหนธรรมชาติ มีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการความรู้จึงเป็น สิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาการจัดการความรู้การทอผ้าข้อมคราม ซึ่งรวมไปถึงกระบวนการ ผลิตเนื้อคราม รวบรวมลวดลายต่างๆของผ้าข้อมคราม โดยความร่วมมือของชาวบ้าน และศึกษาวิธีการนำมา จัดเก็บไว้ในรูปแบบของคลังความรู้ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงสืบค้น เกิดการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า ข้อมครามที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนต่อไปได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าข้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และลวดลายผ้าข้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัด นครพนม
3. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในด้านการผลิตและการทอผ้าข้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบล นาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสารและการศึกษาภาคสนาม โดยศึกษา ร่วมกับสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง ประกอบด้วยข้อมูล 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพ อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้เฉลี่ย ประสิทธิภาพการทำงาน ตอนที่ 2 ความรู้ความ ชำนาญในการผลิตผ้าข้อมคราม ได้แก่ การเตรียมเส้นด้าย การออกแบบลวดลาย การย้อมคราม การทอผ้าข้อมคราม ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน ได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการ ความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการ เรียนรู้ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปในการคำนวณ ใช้ค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชน

บ้านโนนสะอาด เดิมมีชื่อว่าบ้านนากะทิมน้อย กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นหมู่บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2521 ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ 5 คือนายบุญตัน ไชยรักษ์ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ดอน ดินเป็นดินทรายทำให้การปลูกข้าวได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ที่นาบางส่วนเป็นที่ลุ่มและมักประสบปัญหาน้ำท่วม บางส่วนเป็นป่า เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน เช่น เห็ดต่างๆ ผัก ไข่มดแดง สภาพพื้นที่ทิศเหนือติดกับบ้านนากะทิม ทิศใต้ติดกับลำน้ำอูน บ้านจัวใหญ่ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันออกติดกับบ้านนาอูน ทิศตะวันตกติดกับบ้านนาโคก ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าภูไท ใช้ภาษาภูไทและนับถือศาสนาพุทธ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่แบบพอเพียง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อาชีพของคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาต้องอาศัยน้ำในฤดูฝน มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้กับตนเองและชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ การทอดผ้า รวบรวมได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ 54,350 บาท

2. ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม

สมาชิกกลุ่มทอดผ้าทั้งหมดเป็นเพศหญิง สมาชิกกลุ่มทอดผ้า ส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย 45.5 สมาชิกกลุ่มทอดผ้าทุกรายมีสถานภาพสมรส ระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา สมาชิกกลุ่มทอดผ้าฯ ทุกคนมีอาชีพทำนา อาชีพรอง คือ การทอดผ้า ซึ่งพบว่ารายได้จากการทอดผ้าของสมาชิก เฉลี่ย 4,000 บาทต่อเดือน ประสบการณ์ในการทอดผ้าอย่างน้อย 12.20 ปี สภาพการทอดผ้าอย่างน้อยในปัจจุบันของสมาชิกทั้ง 30 ราย ยังคงทอดผ้าอย่างน้อยและทำอย่างต่อเนื่อง สำหรับวิธีการเรียนรู้การทำผ้าอย่างน้อย มีการเรียนรู้จากแม่ จำนวน 4 ราย สมาชิกส่วนใหญ่เรียนรู้การทำผ้าอย่างน้อยจากผู้รู้ในชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 26 ราย

3. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอดผ้าบ้านโนนสะอาด

กลุ่มทอดผ้าบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 จัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2539 การทอดผ้าอย่างน้อยเป็นการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เดิมเป็นการทอไว้ใช้เองในครัวเรือนหรือใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆ ต่อมาได้มีหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือ ให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นอาชีพเสริม ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกัน ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และกลุ่มได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ชื่อวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอดผ้าอย่างน้อยบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2549 และจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน โครงการสายใยรักแห่งครอบครัว เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2553 สมาชิกได้รวมกลุ่มทอดผ้าอย่างน้อยมัดหมี่ เนื่องจากสมาชิกมีพื้นฐานทางด้านการทอดผ้าฝ้ายอยู่แล้วและได้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการทอดผ้าจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ในปี พ.ศ. 2544-2555 ได้รับเงินทุนสนับสนุน 4 โครงการ จำนวนเงิน 1,236,708 บาท ในเรื่องการสนับสนุนต่อเติมที่ทำการกลุ่ม และจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทอดผ้าอย่างน้อยจากการสนับสนุนขององค์กรต่าง ๆ ในเบื้องต้น และความสามัคคีของสมาชิก ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและมั่นคง จนทำให้กลุ่มสามารถขยายกิจการของกลุ่ม ประธานกลุ่มคนปัจจุบันชื่อนางราตรี อุสาพรหม

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

การบริหารจัดการกลุ่ม กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด มีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงาน มีการกำหนดกฎระเบียบ และข้อบังคับกลุ่มชัดเจน และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต.
2. คณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ และกรรมการร่วมอีก 5 คน
3. คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ ประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการ 1 คน

ด้านการผลิต กลุ่มจะปลูกครามไว้ใช้เอง มีการสำรองเนื้อครามไว้ประมาณ 100 กิโลกรัม/ปี ในขั้นตอนการย้อมฝ้าย การมัดหมี่ การทอผ้าจะเหมือนกับทุกกลุ่ม กลุ่มจะทอลายที่คิดค้นขึ้นเองและทอตามลายที่นิยมทั่วไป มุ่งเน้นการผลิตและจำหน่ายเป็นผ้าเมตรและผ้าคลุมไหล่ สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีทั้งผ้าฝ้ายมัดหมี่ ผ้าพื้นเรียบ สินค้าที่ผลิตได้มีกำลังการผลิต ดังนี้ ผ้าฝ้ายมัดหมี่ 40 - 60 ผืน/เดือน ผ้าพื้นเรียบ 40 ผืน/เดือน ในปี พ.ศ.2547 ผ้ามัดหมี่ลายสับปะรด ได้ผ่านการประเมินคัดสรร OTOP ระดับ 5 ดาว กิจกรรมการผลิตของกลุ่มเป็นการแบ่งการผลิตตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล ในด้านค่าตอบแทนของชิ้นงาน สมาชิกจะผลิตมาให้ทางกลุ่มเป็นผู้จำหน่ายสินค้าให้ โดยสมาชิกได้ค่าตอบแทนเป็นค่าแรงตามจำนวนเมตรผ้าที่ทอได้ และที่ทำการกลุ่มนำมาจำหน่ายในราคาที่เพิ่มขึ้นร้อยละ 2 เพื่อนำผลกำไรมาบริหารจัดการกลุ่มเพื่อจัดสวัสดิการต่าง ๆ และเป็นเงินปันผลให้สมาชิกในกลุ่มด้วย

ด้านการตลาด การจำหน่ายสินค้า จำหน่ายที่ศูนย์หัตถกรรมของกลุ่มเอง และงานแสดงสินค้า OTOP ที่จัดภายในจังหวัดนครพนม โดยหน่วยงานราชการ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงพาณิชย์ ตลาดส่วนใหญ่ของกลุ่มคือการจำหน่ายผ่านตัวแทนที่เข้ามารับซื้อในกลุ่มและส่งสินค้าประจำ โดยเป็นตัวแทนจำหน่ายในจังหวัดสกลนครและจังหวัดหนองคาย การประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการตลาดของกลุ่ม ได้แก่ การประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน และการแจกแผ่นพับ

ด้านการเงิน ด้านการเงินของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด พบว่า ในปัจจุบันกลุ่มมีการจัดสรรค่าใช้จ่ายออกเป็นสองส่วน คือ 1) ปันผลให้แก่สมาชิก 2) ค่าสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าอุปกรณ์ส่วนกลาง ประมาณเดือนละ 5,550 บาท

4. ผลการรวบรวมองค์ความรู้การทอผ้าย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม

บ้านโนนสะอาดมีชื่อเสียงในด้านการทอผ้าย้อมคราม ทอผ้ามัดหมี่ ผลิตภัณฑ์มีชื่อเสียงในระดับ 5 ดาว กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดเป็นกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมการทอผ้าย้อมครามที่ครบวงจร เน้นการผลิตสีครามที่มีคุณภาพ ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น มีการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน สมาชิกทั้ง 30 คน ได้ร่วมกันให้ข้อมูลและองค์ความรู้เรื่องครามตั้งแต่วิธีการปลูกครามจนถึงการย้อมครามที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาดั้งเดิมของหมู่บ้าน การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าย้อมครามนั้น ผู้ศึกษามุ่งเน้นศึกษาเฉพาะ 4 ประเด็นหลักได้แก่ 1) การปลูกคราม 2) การผลิตเนื้อคราม 3) การย้อมผ้าคราม และ 4) ลวดลายผ้าย้อมคราม รายละเอียดแต่ละประเด็นสรุปได้ดังนี้

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3

The 3rd STOU Graduate Research Conference

1) การปลูกคราม ทางกลุ่มจะมีแปลงส่วนกลาง ใช้พันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิม ปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม มีขั้นตอน ดังนี้

- (1) เพาะกล้าคราม 1 ไร่ใช้เมล็ดคราม 1 กิโลกรัม
- (2) ไถเตรียมดิน พื้นที่ปลูกมีลักษณะเป็นที่ดอน
- (3) ปลูกเป็นแถว เพื่อง่ายต่อการกำจัดวัชพืชและการจัดการแปลง

การเก็บคราม จะเก็บเมื่อครามอายุประมาณ 3-4 เดือน ข้อสังเกตครามที่พร้อมเก็บได้ ใบใบจะมีสีน้ำเงิน หรือเขียวเข้ม หรือมีจุดสีน้ำเงินได้ใบ การเก็บใบครามสดจะเก็บในตอนเช้าและนำไปหมักทันที

2) การผลิตเนื้อคราม แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ (1) การเตรียมก่อก่อหม้อคราม โดยจะมีสารที่แทนน้ำค้าง 2 ชนิด เรียกว่า น้ำค้างและน้ำโซ้ ทั้งสองชนิดนี้จะทำมาจากขี้เถ้าของพืชเฉพาะ เช่น เหง้ากล้วย ส้มเสี้ยว สมอไทย เป็นต้น ครามหนึ่งหม้อใช้น้ำเปล่า 1 ลิตร (2) การก่อก่อหม้อคราม คือ การเอาส่วนผสมทั้งหมดรวมกันในหม้อคราม และมีการโจกครามทุกเช้าเย็น โดยการตักน้ำข้อมครามขึ้นลงให้เกิดฟอง เพื่อเพิ่มออกซิเจนเป็นการเร่งกระบวนการหมัก ใช้เวลาในการหมักประมาณ 7 วัน

3) การข้อมผ้าคราม แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

(1) การต้มผ้า โดยนำผ้าหรือผ้ามาต้ม ประมาณ 10 นาที ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วรีดผ้าให้เสด็จน้ำ แล้วนำผ้ามาข้อม ในการข้อมถ้าข้อมหม้อเดียวจะใช้เวลาในการข้อม 5 วัน ๆ ละ 2 ครั้ง ถ้าใช้หม้อจำนวน 5 หม้อ จะใช้เวลาในการข้อม เพียงวันเดียวซึ่งจะเป็นการประหยัดเวลาด้วย

(2) ขั้นตอนล้างน้ำสะอาด นำผ้าที่ต้มทิ้งไว้หนึ่งวันแล้วไปล้างน้ำที่สะอาด 2-3 ครั้ง แล้วนำมาลงน้ำยากันสิดกผสมพร้อมทั้งน้ำยาปรับผ้านุ่ม นำไปผึ่งแดดให้แห้งสนิท

ขั้นตอนในการข้อมคราม การดูแลน้ำข้อมในหม้อครามให้ข้อมได้ทุกวัน เช้า – เย็น ติดต่อกันนาน ๆ เป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดในการทำสีคราม แต่ถ้าคนข้อมเข้าใจสีคราม หมั่นสังเกต และซื้อตรงสม่ำเสมอในการปฏิบัติ จะสามารถดูแลหม้อครามแต่ละหม้อได้นานหลายปี หลักการสำคัญ ต้องช่างสังเกตสม่ำเสมอ ฝึกความชำนาญ ไม่ควรเปลี่ยนวัตถุดิบที่เคยใช้ และไม่ควรถ่ายคนข้อมและดูแลหม้อคราม ปัญหาในการก่อก่อหม้อคราม คือ หม้อตายข้อมสีไม่ติด ถ้าเกิดปัญหานี้กลุ่มจะทิ้งหม้อและก่อใหม่ นอกจากนี้เทคนิคในการดูแลน้ำข้อมในหม้อครามที่ต้องเป็นคนเดิมตลอดการข้อม คนข้อมต้องไม่ทาแป้ง ห้ามมีกลิ่นหอมกลิ่นแปลกติดตัว ซึ่งจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หม้อตาย

4) ลวดลายผ้าข้อมคราม ลวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมครามของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีหลากหลาย ลวดลายใช้การมัดหมี่ให้เกิดลวดลาย แต่ก่อนที่จะเกิดลวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้นนั้น ลวดลายบางลายเกิดจากการที่ได้มัดลายแบบนั้นขึ้นเป็นประจำ บางลวดลายเกิดจากการใช้จินตนาการสร้างสรรค์จนเกิดลวดลายใหม่ บางลายก็เกือบที่จะหายไปตามกาลเวลา ลวดลายผ้าข้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีมากกว่า 100 ลาย ขั้นตอนกระบวนการคิดสร้างสรรค์ลาย จึงถือเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งอีกกระบวนการหนึ่ง ลวดลายที่ได้รวบรวมนี้เป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอแหล่งข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ พบว่าลวดลายมัดหมี่ผ้าข้อมครามมีความหลากหลายสามารถแบ่งลวดลายออกเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3

The 3rd STOU Graduate Research Conference

(1) ลายโบราณ เป็นลายมัดหมี่ที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณ รูปแบบลวดลายมัดหมี่ที่สืบทอดกันมา มีที่มาแตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์สมาชิกที่สูงอายุ พบว่าในการเรียกชื่อลายหรือจัดกลุ่มของลาย มีต้นแบบของการคิดลายมาจากรูปทรงเรขาคณิตและจากธรรมชาติเช่น ส่วนของต้นพืช สัตว์และเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มลายโบราณ ได้แก่ ลายกนกน้อย ลายนัครเล็ก ลายช่อหวี ลายต้นเทียน ลายตุ้มโป้ง ลายบายศรี ลายสับประรด ลายลูกศร และลายนาขอ

(2) ลายประยุกต์ เป็นลายที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือการนำลวดลายโบราณดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาหลากหลายลายมาดัดแปลง และมีการประยุกต์ลวดลายจากอดีต พัฒนาลวดลายขึ้นมาเพื่อความแปลกใหม่ ให้เข้ากับยุคสมัยนิยม เพิ่มความสวยงามให้เหมาะสมตรงตามความต้องการของตลาด ส่วนการตั้งชื่อลายประยุกต์ จะเรียกอย่างไรก็ได้ไม่จำกัด อาจเรียกตามจินตนาการหรือตามความพอใจ หรือตามสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน บางครั้งตั้งชื่อตามที่ลูกค้าถ่ายรูปมาให้มัดหมี่ ลวดลายประยุกต์ได้แก่ ลายนาครต้นสน ลายดอกอ้อ ลายนางเอก ลายหมากจับหัวนํ้า ลายสาวน้อยบ้านโนน ลายไทยใหญ่ ลายประคิษฐ์ (รูปหัวใจ) และลายข้าวต้มมัด

5. กระบวนการจัดการความรู้การผลิตผ้าย้อมคราม

การศึกษากระบวนการจัดการความรู้การผลิตผ้าย้อมครามเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่มและสมาชิกใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้น ซึ่งครอบคลุมกระบวนการจัดการความรู้ ได้แก่ 7 ประเด็น ได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การกลั่นกรองและประมวลความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ โดยผลการศึกษาในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1) การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) การศึกษาการกำหนดความรู้ ศึกษาตามหลักคิดของชาวบ้านเน้นคิดด้านวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมที่มีอยู่ในท้องถิ่น มุ่งศึกษาในประเด็นด้านการผลิตผ้าย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม กลุ่มเป้าหมายมีการกำหนดความรู้ด้านการผลิตผ้าย้อมครามของกลุ่ม พบว่าในอดีตมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าย้อมครามผลิตขึ้นเพื่อใช้เองในครอบครัว ต่อมากลุ่มแม่บ้านที่ว่างงานและเป็นผู้สูงอายุที่ไม่สามารถไปทำงานนอกบ้านได้ ได้มีการรวมกลุ่มกันภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ผลผลิตให้มีรูปแบบที่ทันสมัย โดยมุ่งไปที่การผลิตลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์และตามสมัยนิยมทั้งนี้ความรู้ของกลุ่มส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล สมาชิกกลุ่มจะมีความรู้ด้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและปราชญ์ในชุมชนอยู่เป็นทุนเดิม

2) การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) วิธีการสร้างและแสวงหาความรู้ของกลุ่มเป็นลักษณะของการผสมผสานมีการแสวงหาความรู้แบบผสมผสานทั้งจากภายในและภายนอกกลุ่ม มีการแสวงหาความรู้โดยการนำความรู้เดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับปรุงและพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพและสวยงามตรงตามความต้องการของลูกค้า มีการแสวงหาความรู้เองและมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนในการแสวงหาความรู้ด้านการผลิตและการทอผ้าโดยการส่งวิทยากรเข้ามาสอนการผลิต การเข้ารับการอบรม และการศึกษาดูงาน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

3) การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) กลุ่มจะมีการบันทึกกระบวนการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตผ้าซอ้อมครามด้วยภาพถ่าย ทำให้สะดวกสำหรับสมาชิกใหม่และผู้ที่ต้องการเรียนรู้ก็สามารถศึกษาจากเพิ่มข้อมูลภาพถ่ายได้อย่างละเอียด แต่ความรู้ของกลุ่มส่วนใหญ่จะเก็บในรูปของตัวบุคคลเป็นสำคัญ มีการจัดเป็นจุดเรียนรู้ ณ ที่ทำการกลุ่มซึ่งอยู่ในบริเวณวัด โดยการจัดเก็บความรู้ในลักษณะของการจดจำผ่านตัวบุคคล และการบันทึกเป็นภาพถ่าย มีการจัดติดบอร์ดไว้ ณ จุดเรียนรู้ของกลุ่มโดยทางกลุ่มมีการบอกวิธีทำโดยย่อ โดยใช้การอธิบายตามภาพถ่ายที่ติดไว้ที่จุดเรียนรู้ของกลุ่ม

4) การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ (Knowledge Codification) การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ของกลุ่มนั้นยังขาดความชัดเจน เนื่องจากความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) มักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในความจำของบุคคลมากกว่าสำหรับการประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ของจะอยู่ในรูปแบบของการร่วมกันตั้งชื่อลวดลายในแบบต่าง ๆ เพื่อง่ายต่อการจดจำและการผลิต ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะมีความเข้าใจรูปแบบของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดเป็นอย่างดี โดยลวดลายที่กลุ่มมีการตั้งชื่อลวดลายตามลักษณะของลวดลายนั้นได้แก่ ลายสับประรด ลายพานบายศรี ลายนกนางแอ่น เป็นต้น

5) การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) กลุ่มยังไม่มีมีการนำความรู้เกี่ยวกับการผลิตผ้าซอ้อมครามไปประยุกต์ใช้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เด่นชัด โดยส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของการพัฒนารูปแบบของลวดลายสินค้าให้มีความหลากหลายมากขึ้นเท่านั้น

6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) การแลกเปลี่ยนความรู้จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนจากความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ตามบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ นอกจากนี้หน่วยงานราชการยังมีการส่งเสริมกิจกรรมการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มอื่น โดยเฉพาะในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชน รูปแบบการผลิตของกลุ่มนี้จะมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน

7) การเรียนรู้ (Learning) ถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์เรื่องเล่าที่เล่าต่อกันมา การสอนลูกหลาน เป็นต้น มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลภายนอกด้วยการสาธิตให้ดู โดยปัจจุบันสมาชิกกลุ่มและประธานกลุ่มได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรสอนเกี่ยวกับการผลิตและการทอผ้าซอ้อมคราม

จากการศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าซอ้อมคราม พบว่า สามารถสรุปขั้นตอนของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าซอ้อมครามได้ทั้งหมด 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีการอาศัยกิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม เป็นต้น

รูปแบบการจัดการความรู้ การจัดการความรู้มีรูปแบบในการจัดการหลากหลายรูปแบบ แล้วแต่จะปรับใช้ให้เหมาะสมกับองค์กร ซึ่งการจะเลือกใช้รูปแบบใดนั้น ขึ้นกับเป้าหมายของการจัดการความรู้ที่ต้องการ ในการศึกษานี้ได้ประยุกต์ใช้โมเดลปลาในการจัดการความรู้ สามารถแสดงโมเดลปลาและอธิบายความหมายของส่วนประกอบต่างๆ ได้ดังนี้

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

KV คือ ส่วนหัว ส่วนตา หาดิศาทาง เป้าหมายในการจัดการความรู้การผลิตผ้าย้อมคราม

KS คือ ส่วนกลางลำตัว หัวใจของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การจัดกิจกรรม ได้แก่ การจัดเวทีชุมชน การศึกษาดูงานนอกชุมชน การสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ กิจกรรมต่างๆเหล่านี้ สอดแทรกการเล่าเรื่อง การซักถาม ตอบคำถาม ร่วมกันระดมความคิด วางแผนงาน ปรับปรุงแก้ไขให้เป็นไปตามแผน

KA คือ ส่วนหาง สร้างคลังความรู้ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย คลังความรู้ที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการวิจัยต่างๆ ทำให้กลุ่มรับรู้บริบทชุมชน องค์ความรู้ ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นสินทรัพย์ของชุมชน ที่คนในชุมชนต้องการรักษาเอาไว้ ให้คงอยู่กับชุมชนตลอดไป มีการใช้ความรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่มีวันหมด หายไป

นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้นำรูปแบบการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรที่เรียกว่า “การจัดการความรู้ 3 ห่วง กรมส่งเสริมการเกษตร” ไปปรับใช้ในการจัดการความรู้ของกลุ่ม ซึ่งกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดได้ดำเนินการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ผู้ศึกษาได้นำรูปแบบการจัดการความรู้ 3 ห่วง กรมส่งเสริมการเกษตรที่ใช้ในการจัดการความรู้ด้านวิสาหกิจชุมชน มาเป็นรูปแบบในการจัดการ โดยทั้ง 3 ห่วงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการความรู้ระหว่างกัน ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ ได้แก่ วิสาหกิจชุมชน กลุ่มเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ และเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด

การอภิปรายผล

1. สวดลายผ้าย้อมคราม

สวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีหลากหลายสวดลาย ใช้การมัดหมี่ให้เกิดสวดลาย แต่ก่อนที่จะเกิดสวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้นนั้น สวดลายบางลายเกิดจากการที่ได้มัดลายแบบนั้นขึ้นเป็นประจำ บางสวดลายเกิดจากการใช้จินตนาการสร้างสรรค์จนเกิดสวดลายใหม่ บางลายก็เกิดที่จะหายไปตามกาลเวลา สวดลายผ้าย้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีมากกว่า 100 ลาย ขึ้นตอนกระบวนการคิดสร้างสรรค์ลาย จึงถือเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งอีกกระบวนการหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาของนิตยา ฉัตรเมืองปัก (2555: 186) ได้ศึกษาการวิเคราะห์ผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ในส่วนของลายผ้า พบว่า การถ่ายทอดลายผ้ามีสองรูปแบบ คือ 1) การถ่ายทอดในชุมชน ได้แก่ วิธีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นลูกหลาน จากเครือญาติใกล้ชิดสอนให้ 2) การถ่ายทอดนอกชุมชน โดยการสอนจากผู้นำกลุ่ม การใช้เวลาว่างฝึกหัดและลองทำ การเป็นวิทยากรภายนอก และพบว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องลายผ้าของหมู่บ้านโนนสะอาดก็มี 2 รูปแบบเช่นเดียวกัน สวดลายที่ทางกลุ่มผลิตอยู่ในปัจจุบันเป็นสวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอ

2. กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ที่นำมาใช้ในการจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามทั้ง 7 ขั้นตอน ประกอบด้วย การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีการอาศัยกิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม โดยกระบวนการที่นำมาใช้อาจมีขั้นตอนไม่แน่นอนสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ ทั้งนี้กระบวนการที่ค้นพบจากการศึกษานั้น คล้ายคลึงกับการศึกษาของ ศิริประภา โคบายาชิ(2555) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสาน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3

The 3rd STOU Graduate Research Conference

ผลิตภัณฑ์จากผักตบชวาของกลุ่มแม่บ้านบ้านต้อมคง พบว่าใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน ประกอบด้วย การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และการเรียนรู้ เผยแพร่และนำไปใช้ประโยชน์

จากการศึกษาวิจัยร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนมโดยนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ ทำให้ได้บรรลุเป้าหมายดังแนวคิดของวิจารณ์ พานิช (2553) และภรณ์ี ต่างวิวัฒน์ (2554) ที่ได้อธิบายเป้าหมายของการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า มีเป้าหมายของการจัดการความรู้อยู่ 4 ประการ ได้แก่

1. เพื่อพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น โดยมุ่งให้เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร ชาวชนเกษตร ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตร พึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองอันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง
2. เพื่อพัฒนาคน ซึ่งในที่นี้คือ เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร ชาวชนเกษตรซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่และส่วนกลาง
3. เพื่อพัฒนาฐานความรู้ของงานส่งเสริมการเกษตร เป็นการเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนปัญญาของเกษตรกร กลุ่มและชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกร กลุ่มและชุมชน มีศักยภาพในการแก้ปัญหาหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดีขึ้น
4. เพื่อพัฒนาความเป็นชุมชน ทำให้รู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความเอื้ออาทรระหว่างกัน ในชุมชน อันจะส่งผลให้เกษตรกร กลุ่มและชุมชน มีความเข้มแข็งได้

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. กลุ่มควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ในครัวเรือนมากขึ้น ถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ในการทอผ้าให้แก่เยาวชน เพื่อเป็นการรักษาสืบทอดพื้นบ้าน และเป็นการปลูกฝังให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. กลุ่มควรมีการอนุรักษ์สวดลายผ้าโบราณ และมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ
3. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีการสนับสนุนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มากขึ้น ซึ่งการสนับสนุนต้องเป็นรูปแบบการสนับสนุนให้กลุ่มสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเองเป็นหลัก

3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเกี่ยวกับการผลิตครามในพื้นที่อื่นเพื่อเป็นการเปรียบเทียบพันธุ์ กระบวนการผลิตหรือการเก็บรักษาคุณภาพเนื้อคราม
2. ควรทำการศึกษาเรื่องเครือข่ายผ้าครามกับจังหวัดใกล้เคียงเช่น สกลนคร หรือเปรียบเทียบกระบวนการผลิตผ้าคราม

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

เอกสารอ้างอิง

- บดินทร์ วิจารณ์ (2547) การจัดการความรู้สู่ปรัชญาปฏิบัติ กรุงเทพฯ: ธรรมกมลการ
- บุญดี บุญญากิจ (2547) การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ กรุงเทพฯ: บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน)
- กรณี ต่างวิวัฒน์ (2554) “แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับความรู้และการจัดการความรู้” ใน ประมวลสาระชุดวิชา ระบบสารสนเทศและการวิจัยทางการเกษตรเล่ม 1 หน่วยที่ 1 นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- วลัยลักษณ์ อริยสังเวทิน (2552) การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาผ้าจกภูบัว ตำบลภูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร
- วิจารณ์ พานิช (2546) การจัดการความรู้ในยุคสังคมและเศรษฐกิจบนฐานความรู้ กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
- ศิริประภา โคบายาจิ (2555) การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผลิตภัณฑ์จากผักตบชวาของกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านต้อมคง ตำบลบ้านต้อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วารสารวิจัยเชิงพื้นที่ ปีที่ 4 ฉบับที่ 4 (มี.ค. – เม.ย.) กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- สุชาติ พิบูลแถว (2550) การศึกษากระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจก ชุมชนไท-ยวนราชบุรี ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในมิติทางการพัฒนาชุมชน วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อนรรตน์ สายทอง (2545) การวิจัย พัฒนาและการออกแบบผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นการเยี่ยมชมของกลุ่มทอผ้าสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร รายงานการวิจัยสกลนคร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- อนรรตน์ สายทอง (2547) การทอผ้า สกลนคร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546) ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์